

НОВ ПРИЛОГ ЗА УЛОГАТА НА ВОЈНИТЕ КОМИТЕТИ ВО МАКЕДОНИЈА ВО 1942 ГОДИНА

Познато е дека во југословенските земји, напоредно со почнувањето на вооружената борба против окупаторот и домашните предавници, во 1941 година се создавале и органи на Народноослободителната борба и Народноослободителното движење во Југославија, кои на ослободената територија од окупаторот истовремено станале носители на новата народна власт. Процесот на нивното создавање и настанување бил различен во сите југословенски земји, што секако зависело од степенот на развитокот на вооруженото востание, од субјективниот фактор-снаоѓањето на партискиот кадар, правилната примена на директивите на Партијата и сл. Затоа тие во почетокот имале различни називи: одбори на Народен фронт, народноослободителни одбори, власт на Народен Трибунал, одбори на Ослободителна фронта, одбори на Националноослободителен фонд и сл.

Во Македонија, со првиот отпор против окупаторот, како органи на Народноослободителното движење и Народноослободителната борба се јавиле одборите на Народна помош, кои некаде се викале одбори на Националноослободителниот фонд. За називот и активноста на органите на борбата во Македонија во 1941 година скоро и не располагаме со изворна документација. Единствен документ од 1941 година во кој се спомнува за органите на борбата е Окружницата на Покраинскиот комитет на Комунистичката партија на Југославија за Македонија, испратена во ноември 1941 година до Месните комитети, во која, покрај упатството, за организационото зацврстување на партиските организации, се вели:

„Да се организира и широко да се развива дејноста на фондот за националноослободителна борба. Одборите на тој фонд, освен збирањето — да прават конференции каде што ќе зборат за целта на тој фонд и за задачите на таа борба.“¹⁾

Најмногу податоци за органите на борбата узнаваме од сеќавањата на учесниците во Народноослободителното движење и партизанските одреди во Македонија. Според тие сеќавања, во летото 1941 година како органи на борбата, дејствувале одборите на Народна помош (Скопје, Битола)^{1а)}, како и одборите на Националноослобо-

¹⁾ ИА на КПЈ, том VII, стр. 74.

^{1а)} Архив на Институтот за национална историја во Скопје (во натамошното излагање АИНИ Скопје), од Реконструкцијата на партиската организација во Скопје (фактографски материјал), стр. 79—80, 75—78, 81—83 и партиската организација во Битола, стр. 96.

дителниот фонд (Велес, Прилеп)²). Во сеќавањата на современите за органите на борбата во 1941 година во употреба е и називот народноослободителен одбор (Гостиварско, Кичевско)³). Нам ни се чини дека за овој период од развитокот на Народноослободителната борба во Македонија не може да стане збор за употребата на називот народноослободителен одбор, било како орган на борбата, било како орган на народната власт, и тоа како поради состојбата во партиската организација во тие околии, чијашто работа се обновувала пред крајот на 1941 година и степенот на развитокот на вооружената борба во тој дел од Македонија, така и поради оддалеченоста и немањето услови да се пренесат во нив искуствата од другите краишта на Југославија. Исклучок во тоа може да претставува Народноослободителниот одбор во с. Чучер, Скопска околија⁴), организиран во октомври 1941 година од страна на Скопскиот партизански одред што дејствувал на тој терен. Затоа што е во непосредна близина на Скопје, каде што се наоѓало покраинското партиско и воено раководство и каде што искуствата од Народноослободителната борба во Србија можеа полесно да се пренесат.

Првите органи на борбата во 1941 година во Македонија, одборите за Народна помош и одборите за Националноослободителен фонд, имале мобилизаторска улога, за да извршат што поголемо собирање на масите во борбата против окупаторот, а во времето на подготовките за формирање на партизанските одреди развија широка акција во собирањето материјална и парична помош (собирање и приготвување храна и зимница, одредување складишта, собирање воени и санитарски материјали, потоа топла облека за потребите на партизаните). Со формирањето на партизанските одреди во Скопје, Куманово и Прилеп активоста на органите на борбата доби пошироки размери. Од активоста на овие, први органи на борбата може да се заклучи дека тие вршеле функција на органи на борбата, бидејќи го носеле главниот товар во снабдувањето на првите вооружени сили во Македонија, но истовремено во себе содржеле и функција на органите на народната власт, па според тоа — претставувале никулец на идната народна власт.

Со разгорувањето на вооружената борба на македонскиот народ против окупаторот и со наголемувањето на отпорот против него во текот на 1942 година, бројот на органите на борбата нагло се зголеми, а со тоа и називите што се употребуваа за органите на борбата станале поразновидни. Според собраните податоци на

²) АИНИ Скопје, Од реконструкцијата на партиската организација во Велес, стр. 103, 159, 192, 195 и партиската организација во Прилеп, стр. 144; Устанак народа Југославије 1941, Зборник, Београд, 1962, стр. 439—410.

³) АИНИ, Скопје, Од реконструкцијата на партиската организација во Гостиварско, стр. 208, 210, 211 и Кичевската партиска организација, стр. 274, 275, 276.

⁴) „13 Ноември“, год. I, бр. 1.

Владо Ивановски во статијата „Настанувањето и активноста на револуционерните органи на борбата и власта во Македонија во 1941 — 1942 година“, за органите на борбата во Македонија во 1942 година во употреба биле околу 20 називи:

Воени комитети, воени поткомитети, десетини, комитети за вооружување, народна помош, народни комитети, Народноослободителни одбори, народноослободителни фондови, националноослободителни фондови, Национални фондови, одбори за народна помош, одбори за фонд за помош, одбори за градска помош, македонски народни комитети, Одбори за црвена помош, Селски месни комитети, Тајни комитети, Комитети и Селски комитети.⁵⁾

Различните називи за органите на НОБ во Македонија не биле одраз на разликите во содржината на активноста на тие органи, бидејќи на сите им било заедничко што се органи на борбата, кои во себе носеле и никулци на новата народна власт, туку повеќе последица во примената на упатствата и директивите од страна на партиските организации при формирањето на тие органи, при кое голема улога играле локалните услови, традициите од борбите на македонскиот народ во минатото. Освен тоа, поголем број од називите представувале само варијанта на некои термини за органите на борбата. Сепак, во еден подолг период во 1942 година во употреба биле најмногу називите: Одборите на Народна помош, одборите на Националноослободителниот фонд и воените комитети.

Органите на НОБ што носеле назив, одбори на Народна помош или на Нац. ослободителен фонд, ги среќаваме во градовите каде што, покрај месни одбори на НО фонд или Народна помош, постојат и подоодбори по маалата, по одделни бранжи, по претпријатија, потоа постојат женски подоодбори, младински и сл. Пролетта 1942 година работата на одборите на Националноослободителниот фонд ја обединувал Покраинскиот одбор на Националноослободителниот фонд, кој во мај издал упатства за улогата и задачите на одборите на НО фонд.⁶⁾

За разлика од нив, органите на борбата со назив воени комитети дејствувале по селата. Називот воени комитети го среќаваме во сеќавањата на учесниците, но и во зачуваната партиска документација. Во извештајот на прилепскиот партизански одред „Димитар Влахов“ од 14 јули 1942 година до Месниот воен штаб во Прилеп се наведуваат селата во кои се формирани воени комитети, а веднаш потоа во извештајот се вели дека П чета, која се наоѓала во Мукос, ќе замине за местото „Риљево за да формираат воени комитет“⁷⁾

За времето кога настанале воените комитети не е доволно познато. Доколку е за нив и нивната активност пишувано во

⁵⁾ Гласник на Институтот за национална историја, Скопје, 1967 год. XI, бр. 3, стр. 150.

⁶⁾ Зборник докумената о народноослободилачком рату југословенских народа, VII, том. VII, кн. I, стр. 78—80.

⁷⁾ Исто, стр. 104.

нашата историографија, пишувано е врз основа на изјавите на современите и на учесниците. Единствен документ што фрла светлина врз работата на воените комитети е зачуваното писмо „До партијните единици во одред“ во кое, покрај другите задачи, се изложени и задачите во врска со воените комитети и нивната активност. Со оглед на големото значење на писмото, кое не е објавено досега, во прилог го даваме во целост.⁸⁾

Од упатствата во писмото узнаваме дека воените комитети се организирале по селата. Во составот на воените комитети влегувале тројца членови: командир, политички комесар и комесар за исхрана. Воените комитети по селата ги организирале селските партиски единици (организации), и тоа одговорниот по воен сектор во единицата, кој истовремено бил политички комесар во војниот комитет. Според тоа, партиските организации во селата ги организирале воените комитети, ги раководеле и одговарале за нивната работа. Но затоа, во оние села каде што немало партиска организација, за формирање на воените комитети се задолжувала партиската организација во одредот, односно командирот и политичкиот комесар на одредот. Воените комитети имале задача да вршат диверзантски акции и саботажи, да сечат телефонски жици, да убиваат омразени шпиони и др. Истовремено, тие имале задача да организираат курирска служба, известителна служба, да одредат јатаци и да организираат магацини за сместување на оружје, воена опрема и исхрана за партизаните. Освен тоа, воениот комитет во селото организирал илегални чети од по 5 членови. Секој член на Комитетот раководел со една чета-петка. Четите се викале легални заради тоа што луѓето од четата не се наоѓале под оружје, живееле легално и легално ја вршеле својата дејност, додека во акција учествувале според потребите и планот на одредот. По извршените акции, четите, доколку не би се компромитирале, се враќале во село и легално продолжувале да живеат и работат. Доколку, пак би се откриле и компромитирале, луѓето од четите се испраќале во одред. Покрај селските, се предвидувале да се формираат и општински воени комитети, што би ја обединувале работата на селските воени комитети. Упатството ги регулирало и врските меѓу нив. Селските воени комитети би требало да ги испраќаат своите извештаи до општинските, овие до месниот штаб, а тој до месниот оперативен штаб, односно до штабот на одредот, за да го запознае со ситуацијата на теренот. Кога одредот се наоѓал во покрет, во извршување на акции, се поврзувал со воените комитети од односниот терен поради содејство.

Воените комитети, како и воениот штаб при месниот комитет, биле организациони форми преку кои Партијата ја остварувала својата воено-револуционерна работа. Поопределено, воените комитети по својата организациона поставеност требало да претста-

⁸⁾ АИНИ Скопје, арх. бр. 2105.

вуваат истурени тела на воениот штаб по селата, преку кои Партијата да ја спроведува воено-револуционерната работа во позадината чијашто содржина на работата би требало да бидат: саботажии, диверзии и други воено револуционерни акции, како помош на партизанските одреди. Како такви, воените комитети му биле подредени на воениот штаб, нему му поднесувале извештај и од него примале директиви додека за нивната работа по партиска линија одговарал одговорниот по воен сектор во партизанската организација во селата. Впрочем, во практика, а и од самите упатства, се гледа дека содржината на нивната работа не се разликувала од активноста на другите органи на борбата во градовите и селата, кои истовремено претставувале никулец на идната народна власт. Воените комитети, со својата активност како органи на борбата, особено дошле до израз во времето на формирањето на партизанските одреди и по нивното формирање. Луѓето од воените комитети редовно организирале и учествувале во пренесувањето и прифаќањето на партизани од град и село до определените места од одредот-логорот на одредот, во редовното снабдување на одредот со храна, во известувањето на одредот за движењето на непријателот, во собирањето на оружје, резервна храна на определени пунктови — магацини, во сместувањето на ранетите и болните од одредот и сл. Воените комитети развивале политичка активност во запознавање на селаните со целите на Народноослободителната борба, во поединечни разговори или одржување конференции со селаните. Со тоа, всушност, Воените комитети, како и другите органи на борбата, пролетта и летото 1942 година вршеле функција на органи на борбата но и како органи на новата народна власт.

Ваква организациона поставеност на Воените комитети среќаваме во оние околии каде што пролетта 1942 година биле формирани партизански одреди (Велешко, Прилепско Битолско, Крушевско и Скопско)⁹⁾. Во Прилепско, покрај селските воени комитети, биле формирани и општински воени комитети.¹⁰⁾ Нивната појава во пролетта 1942 по селата каде што партизанското движење се развило или било во развој — нè наведува истовремено на заклучок дека одлуката за нивното формирање е донесена кога е донесена и одлуката за формирањето на новите партизански одреди, па со тоа приближно се решава прашањето и за времето на нивното настанување.

Оваа организациона поставеност на воено-револуционерната работа на Партијата во заднината, која по својата содржина се преплетува со работата на органите на борбата и органите на народната власт во лицето на Националноослободителниот фонд и

⁹⁾ АИНИ Скопје, од реконструкцијата на партиските организации и партизанските одреди (Велес, Прилеп, Битола, Крушево и Скопје).

¹⁰⁾ АИНИ Скопје, од реконструкцијата за Прилепскиот партизански одред, стр. 134.

народноослободителните одбори, се задржала до септември-октомври 1942 година. Инструкторот на ЦК на КПЈ, Добривое Радосавлевиќ, во својот извештај од 4 септември 1942 година, направен по неговото пристигање во Македонија, за положбата во Партијата во Македонија, истакнал дека многу сектори во партиската работа организационо биле „лошо поставени“. Како лошо поставен сектор тој особено го истакнал воениот:

„секој местен комитет има и местен штаб, кој нема јасно определени должности, се меша со НОФ или пак со штабот на одредот, потоа месните штабови имаат некакви воени комитети, ги создаваат партиските ќелии — нешто како нашите десетини или воени групи — комисији, некаде раководат со тој сектор, техника.“¹¹⁾

Мерките што се преземени за натамошното заздравување на партиската организација во Македонија и натамошниот развиток на вооружената борба, а во врска со тоа и за ликвидирањето на постојаните организациони слабости и нивното правилно поставување, се однесуваат и до прашањето за одделувањето на воениот сектор од секторот НОФ и НОО. При тоа се користело искуството од Србија и од другите краишта на Југославија, а потоа пристигнале директиви и упатства и од страна на ЦК на КПЈ. Веќе во упатството на ПК КПЈ за Македонија до партиските организации во партизанските одреди од 15. IX. 1942 година, наместо воените комитети по селата, се спомнуваат селски комитети, што потврдува дека покраинското партиско и воено раководство во Македонија презело мерки за ликвидирање на дотогашното неправилно организационо поставување на работите.¹²⁾

Во директивното писмо од Покраинскиот комитет на КПЈ за Македонија до партиските раководства од 25. IX. 1942 година, за воено-револуционерната работа на Партијата,¹³⁾ уште еднаш било истакнато лошото поставување на воено-револуционерната работа, за што се вели:

„Воено-револуционерната работа во партиските организации во заднината навистина не постоеше, и покрај сите исполнети организациони форми. Организационо поставување на таа работа беше сосема круто извршено (насекаде воени комитети и месни штабови, а без икаква вистинска воена работа), уште полошо што на таа работа и беше дадено сосема друго содржаније.“ Веднаш потоа во Окружницата се истакнувале и грешките и последиците од таквото поставување, па се вели: „Вакво организационо поставување на воено-револуционерната работа (по содржаније) во најголем дел не воено-револуционерна работа, туку работа на народноослободителните одбори — НОО-и, на Национално-ослободителниот фонд — НОФ, а само по форма воено-револуционарна и тоа форма која одговара на една поголема, многу поразвијена на војно-револуционарната работа), така и во масовата работа на

¹¹⁾ Извори за ослободителната војна и револуција во Македонија 1941—1945, Скопје, том. I, кн. I, стр. 288.

¹²⁾ Исто, стр. 317.

¹³⁾ Исто, стр. 326—327, 329.

партиските организации (стеснување на широката масова работа на НОО и НОФ, оти нифното содржаније се спроведуваше во најголем дел преку месните штабови и војните комитети — демек една тесна форма на тоа содржаније).“

Од големо значење за идниот развој на органите на борбата и органите на народната власт биле директивите во Писмото за правилно поставување на воено-револуционерната работа. Како услов, пак, за нејзиниот успех се истакнувало правилно да се сфати и организира работата на НОО и НОФ (или МНК — Македонски народен комитет) во сообразност со содржината на работата, за НОО изнесена во „Пролетер“, бр. 14—15, односно военореволуционерната работа на Партијата содржински да се оддели од работата на органите на борбата и власта — НОФ и НОО. Во врска со тоа, во точката 4 во Писмото од партиските раководства се барало

„Досегашните месни штабови и војни комитети, вакви какви се сега — по содржанијето на работата и по составот на луѓето, да се распушта, а одма да се организираа на правилна основа НОО и НОФ и ударни групи. (Со овоа реорганизирање не смеје работата да застане т.е. дури не се створа нови форми за работата да не се распуштаа старите.)“

Како што се гледа, со ова писмо до партиските раководства биле отклонети воените комитети, како такви, а место нив биле формирани органи на борбата под називи: селски, тајни и македонски народен комитет. Називот македонски народен комитет или МНК, како орган на борбата и орган на власта, ќе остане во употреба до пред крајот на Народноослободителната војна во Македонија, кога ќе се замени со називот народноослободителен одбор — НОО.

П р и л о г

До партијните јединици водред

Како се поставува организационо јединицата вчета.

- 1) Се формира јединица од три—пет члана
- 2) Се распределуваат функциите: Секретар и негов заменик, еден книжничар
- 3) Се поделува сектори: Село; војно; омладина; агитпроп. Јединицата је илегална вчета и састанци одржава илегално. Во јединицата како има одговорни за секој сектор пак сите меѓусобно се помагат, али секој је најодговорен по доделени сектор. Секој од јединицата си зема помоќници од самата чета луѓе погодни за таја работа не да си избира комиси. Во јединицата се прај преглед на четата секој тука си зема луѓе за помоќници за свој сектор шо го има. Со нив стрпливо работи и конспиративно ги подига за впартија. Испробан партизан на терено може да се прима впартија само при тој случај, треба да се пази дали и исполнува условите сите и да остане доследен член на партијата. А секој член партија кој не ги исполнува условијата и задачите на еден партиец, не је одлучен да за интересите на партијата го дај живото или има некој мани непоправливи, таков треба да се исклучи од партија и останува равноправен војник.

Секој со својте помоќници оди по села и зборува и организира на својо сектор селани. А секој партијец има право да организира партија наравно

од сигурни села и опрезно, исправни и т.н.

Политичкио комесар и командиро организира војни комитети; агит-проп организира и држи конференции; Омладинскио сектор је омладината. Наравно сите се помагат меѓусобно во работата. Се шо се створува во село одма се обавестува М. К. како би се то поврзала во селските бира ако постоа. Нетреба да се меша партија и војни комитет. Партијата руководи со војните комитети. Вака изгледа структурата на партијата и војни ком(итет). Во единицата всело заступени се сите сектори. Тој шо је по војно (во селска јединица) организира војни комитети и легални чети.

Во војнио комитет обично је пол. комесаро има уше командир и комесар за исхрана (немора да бида партијци).

Војнио комитет образуват они организират легални чети од селани и тоа во петки. Една петка води пол. ком. друга командиро трета комесаро за исхрана. Четите се уздигат културно и се обучават со оружје а не се стално под оружје само тогаш кога ќе се најдува четата во опасност или тогаш ко ќе се превзема голема акција а после акција ако не бида компромитирани пак си се врајка всело. Инаку стално сечат телефонски жици, убиват омрзнати шпиони, наравно организирано од главнио општински воен комитет. Војнио комитет организира курири, јатаци-обавештајна служба. Командиро на војнио комитет чува оружје и војна спрема во добар магацин. М.О.Ш. стои во врска со војните комитети и шо му треба а може да се набави тогаш му бара да му достави. Комесаро за исхрана си има добар магацин. После акција во која ќе учествува некој легална чета ако некој од селаните го примета, одма војнио комитет го испраќа водред. Во сека општина треба да има општински главен комитет, кој руководи со Вој. ком. дружини села во таја општина, а поврзан је со М.Ш. Сите поткомитети дава извештај на општинскио главен комитет, а главн. општи ком. праќа извештај на во М.Ш. до М.О.Ш. така да се има јасна слика сошто располага и со каква снага. Исто кај шо има партија сите селски единици прајка извешта секоја недела во општинското биро и бирото до М.К. Таму кај шо нема партија треба да се формира групи или војн. ком. само треба да се поврзе четата или оди на пат на акција извештава виј. ком. и да тој поможи за таја акција. Треба да се држи врска преку селски вој. ком. со главни општин. војн. ком. преку него со М.Ш.